

БУХОРОИ ШАРИФ ХЎЖАЛАРИ ШАЖАРАСИ – ТАРИХЧИ ОЛИМ ТАЛҚИНИДА

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.7.7.001>

Шодмон Хайитов, Бухоро давлат ниверситети, тарих фанлари доктори, профессор

Рашидов Ойбек, Бухоро давлат университетини Жаҳон тарихи кафедраси мудири, тарих фанлари бўйича фалсафа доктори, доцент

Мустақиллик йилларида Ватан тарихини теран ва ҳақиқий талқин этиш, ёш авлодга аждодларимиз ким эканлигини англаштиришдек, хайрли ишлар амалга оширилиб келинмоқда. Совет ҳокимияти йилларида амалда таъқиқлаб қўйилган шажарашунослик борасида ҳам ибратли илмий изланишлар олиб борилаётганлиги ҳам эътиборга лойиқ. 2022 йилда Дурдона нашриётида отахон тарихчи, йирик хонадоннинг аъзоси, тарих фанлари доктори, профессор С.И.Иноятовнинг шажара тарихига бағишланган салмоқли монографияси нашр этилди. [1] Мазкур тадқиқот узоқ йиллар давомида олим олиб борган илмий изланишлар, суҳбат ва мулоқотлар, фотолавларни тўплаш, тўпланган манба ва материалларни тизимга келтириш асосида заҳматли меҳнат ҳосиласи саналади. Зукко ва синчков олим монографияни яратишда давр талабини чуқур англаб, оиланинг XVIII – XXI асрлар давомидаги шажарасини йирик бир чинор дарахтининг шоҳлари ва япроқлари сингари асослаб берган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 8 октябрдаги “Қатағон қурбонларининг меросини янада чуқур ўрганиш ва улар хотирасини абадийлаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармойишининг ижроси сифатида олим масалага ўта масъулият билан ёндашган. Ушбу фармойишнинг ижросини таъминлаш йўлидаги ушбу хайрли қадам аждодлар меросини янада чуқур ўрганиш ва улар хотирасини абадийлаштиришга хизмат қилади.

Муаллиф ушбу монографияни яратар экан ўз олдидаги мақсади ҳақида “Аждодлар ва ўтган авлодларнинг руҳини шод қилиш ва ота-боболаримизнинг орзуси ва васияти бўлган муҳим ишга қўл уриб, Усмон Хўжа, Отаулла Хўжаев, Файзулла Хўжаев аждодлари ва авлодлари шажарасини баҳоли-қудрат ёритишга киришдик” деб таъкидлайди.

Мазкур монография китоб яратишнинг анъанавийлик хусусиятидан бир қадар ўзгача бўлиб, унинг муқоваси ичидаги Бухорои шарифда савдо ва тижорат соҳасида таниқли бўлган Кароматуллохўжадан бошланган Қосимхўжа ва Пўлатхўжаларнинг шажараларига тегишли инсонлар исми-шарифлари тизимли ҳолда, кетма-кетликда жадвалда берилган. Бухоро қорақўлтерисининг улгуржи савдоси билан машғул бўлган бу хонадон XVIII – XIX асрларда нафақат Туркистон минтақасида, балки узоқ ва яқин хорижда ҳам яхши танилган эди. Қосимхўжанинг фарзандлари Гаффорхўжа, Латифхўжа ва Убайдуллохўжалар Россия давлатининг Санк-Петербурги, Москва, Нижний Новгород, Олмониянинг Лейпциги, Эроннинг Техрон, Табризи, Туркиянинг Истанбули, Анқара, Измир шаҳарларидаги ўнлаб ярмакаларида ўз моллари билан мунтазам иштирок этиб, қорақўлтериси сотадиган хусусий

савдо расталарига эга бўлганлар.

Устоз Сулаймон Иноятовнинг монографиясини varaқлар экансиз, олим ханузгача илмий жамоатчиликка мавҳум бўлаётган манбаларни Россия Федерацияси ва Ўзбекистондаги қатор архивларда излаб тоганлиги, оғзаки тарих (орал истории) маълумотларига таянганлиги, қимматли тарихий ҳужжатлар, даврий матбуот материаллари, кўп сонли фотосуратлар тўплаганлиги кабилардан воқиф бўласиз.

Олим фарзандлик ва ягона шажарага мансублик масъулиятини чуқур ҳис қилиб, амакиси Файзулла Хўжаевнинг қабрини излаб топиш мақсадида Россия Федерацияси ҳукумат органларига бир неча хатлар ва илтимосномалар юборди. Унинг бу борадаги уринишлари натижасиз кетаётган эди. Ниҳоят, узок изланишлар ўзининг самарасини берди. Россия Федерацияси президенти В.Путиннинг топшириғи билан 2018 йил бошида “Махсус Коммунарка” тарихий хотира майдони ташкил этилган. Бухоро давлат университетининг бир гуруҳ олимлари – Сулаймон Иноятов, Баҳодир Маъмуров, Обиджон Жумаевлар 2018 йил декабрь ойида Москва шаҳридан 50 км узокликда жойлашган катағон қурбонлари дафн этилган ёдгорликка бориб уни зиёрат қиладилар. Дарвоза ичкарасида қора мрамрдан тикланган тахтада “Памятник жертвам репрессии 1937–1941 г.г.” (“1937–1941 йиллар катағон қурбонларига ёдгорлик”) деган ёзув уйиб ёзилганди. Унинг орқасида эса 64 та тахта (доска) ўрнатилиб, 80–100 нафар катағон қурбонларининг номи ва отилган санаси кирилл алифбосида битилган. Шулар орасида Файзулла Хўжаев, Акмал Икромов ва бошқа юзлаб катағон этилган ҳамюртларимизни номлари аниқланди. Монография саҳифаларида бу ҳақда батафсил маълумотлар келтирилганлиги муҳимдир.

Шунингдек, монографияда Файзулла Хўжаевнинг волидаси Райҳон Саидмурод қизи, укаси Ибодулла Хўжаев, синглиси Робия Убайдулла қизи, рафиқаси Малика Муҳаммаджон қизи, ягона киз фарзанди Вилоят Хўжаевларнинг ҳаёт йўллари ва тақдирлари ҳақида батафсил маълумотлар келтирилган. Хўжаевлар оиласи бошига тушган сургун азоблари, таъқиблар, Вилоят Хўжаевнинг турмуши ва унинг фарзандлари, неваралари ҳақида ҳамда фотолавҳалар монографиянинг янги маълумотларини ташкил этади.

Бухорои шариф хўжаларининг Файзулла Хўжа шажарасига туташадиган иккинчи тармоғи сифатида Пўлатхўжа Кароматуллохўжа ўғлининг шажараси ҳам келтирилган. Замонасининг илғор зиёлиси ва тижоратчиси бўлган Пўлатхўжа Бухорода жадид мактабини очишда ташаббус кўрсатганлиги ҳамда унинг фарзандлари Усмон Хўжа ва Отаулла Хўжаларни Туркияга ўқишга юборилгани монографияда келтирилган. Пўлатхўжанинг ҳовлисида Амир Абдулахадхон талаби билан жадид мактаби очилган. Бундан ташқари Пўлатхўжанинг Бухородаги ҳовлиси ҳақида, унинг фарзанди Усмон Хўжанинг ҳаёти ва Туркияда муҳожирликдаги фаолияти билан боғлиқ янги маълумотлар тақдим қилинганлиги монографиянинг илмийлигини кучайтирган. Усмон Хўжанинг 1947 йилда Туркияда туғилган ва бугунги кунда АҚШнинг Мичиган университетида профессор лавозимида фаолият юритаётган ўғли Темур Хўжа ҳозирда Туркистоннинг чигал ва мураккаб XIX аср охири – XX аср бошлари тарихини очиб беришда ибратли ишларни амалга оширмоқда. У ўз тадқиқотларини олиб боришда Ўзбекистонлик олимлар ва амакиваччаси профессор С.И.Иноятов билан қавм-қариндошлик ва илмий ҳамкорлик ришталарини боғлаган.

Пўлатхўжанинг иккинчи фарзанди Отаулла Хўжанинг сиёсий майдондаги фаолияти ҳақида муаллиф монографияда тўхталар экан, 1937 йилги Сталин катағонлари ушбу инсонни четлаб ўтмаганлигини қайд этади. Отаулла Хўжаевнинг ёлғиз фарзанди Иноятхўжа большевикларнинг таъқибидан

омон қолган. Иноятхўжа Атауллаев Супияхон ая билан турмуш қуриб, олти нафар ўғилни тарбиялаб вояга етказганлар. Шу оиланинг тўртинчи фарзанди Бухоронинг забардаст тарихчи олими Сулаймон Иноятов ҳисобланадилар. Иноятовлар хонадони бугун республикамизда қатор олимлар, шифокорлар, санаткорлар, маданият ходимлари, педагоглар етиштириб берган Ўзбекистонда танилган хонадондир. Ушбу оила вакиллари ҳукуратимиз томонидан қатор давлат мукофотлари билан тақдирланганлар. Профессор С.И.Иноятов эл ва Ватан олдидаги хизматлари учун “Дўстлик ордени, мустақиллик йиллари медаллари, Меҳнат фахрийси” каби кўкрак нишонлари билан мукофотланганлигининг ўзиёқ ибрат намунасидир.

Ҳозирги даврда мазкур монография сингари илмий-оммабоп тавсифдаги тадқиқотларни халқий кутмоқда. Устоз Сулаймон Иноятов шажарашуносликка оид монография яратиб, ўз аждодлари руҳини шод этди ҳамда авлодларга муносиб фарзандлик бурчини бажарди. Олим монографияси Бухорои шариф хўжалари ҳаёти ва фаолиятидаги барча деталарни қамраб олган, деган даъводдан йироқмиз. Усмон Хўжа ва Атоулло Хўжаларнинг падари бузруквори Пўлатхўжа умргузуронлик қилган йилларга аниқлик киритиш керак. С.И.Иноятов бобокалони Атоулла Хўжанинг Бухородан ташқари Қарши шаҳрида ҳукурат аъзоси сифатида олиб борган фаолияти, унинг ХХСР ва ТАССР ҳукурати аъзолари билан ҳам муносабатлари масалалари очик қолмоқда. Хуллас, профессор, оқсоқол тарихчи С.И.Иноятовга мустаҳкам соғлиқ, илмий-ижодларига баракот тилаган ҳолда, ушбу китобни иккинчи нашрини чоп этириш кунлари насиб қилишини яратгандан сўраб қоламиз.

Адабиётлар

1. Иноятов С. Бухорои шариф хўжалари: Усмон Хўжа, Отаулла Хўжаев, Файзулла Хўжаев аждодлари ва авлодлари шажараси. – Бухоро: “Дурдона”, 2022. –179 б.